

Եղիշե Չարենց

Երգ ժողովրդի մասին

I

Երկիրը մե՛ծ էր ու լայն: Տափաստաններ ընդարձակ,
Անծայրածիր հովիտներ ու ստեպաներ հեռանիստ,
Հորիզոնից–հորիզոն ձյունն դաշտեր սպիտակ,
Լա՛յն երկնքի տակ փոված գյուղեր անդորր ու հանգիստ:
Մե՛ծ էր երկիրն՝ հյուսիսի վերի ծովից մինչ հարավ,
Ու արևի մի ծագից մինչ մյուս ծագն արևի:
Նստել էր Էդ ընդարձակ երկրի մեջ ցարն անիրավ
Ու իշխում էր սանձարձակ, որպես դաժան թշնամի:
Խեղճ էր ապրում ժողովուրդն հազարբարիք երկրի Էդ՝
Ճորտ էր, գերի, հողագուրկ՝ աշխատում էր, աշխատում,
Բայց մնում էր անոթի ու ապրում էր անհեթեթ,
Անիմաստ կյանք մի դժվար, որպես լծկան անասուն:
Նստել էին Էդ անբախտ ժողովրդի շլինքին
Գոռ իշխաններ գանազան, հողատերեր ամենի.
Քշում էին տեղից–տեղ գուրկ, անկրակ մուժիկին,
Ու լռում էր մուժիկն էլ՝ աչքը ահի ու մահի:
Էդ ընդարձակ աշխարհում, ուր հողը շատ էր այնքան,
Որ երկրի կեսը հաճախ մերկ ու խոպան էր մնում

Հողագուրկ էր գյուղացին ու տառապում էր կարկամ,
Ուրիշի հողն էր վարում առավոտից-իրիկուն:
Լուռ տառապում էր էդ խեղճ ժողովուրդը հողագուրկ,
Հացի տեղ քար էր ուտում ու մեռնում էր անոթի,
Վշտից օղի էր խմում կաբակներում բազմադմուկ
Ու քնում էր օրն ամբողջ, որ չարթնանա ու չուտի:
Ու հավատում էր մեկ էլ, աղոթում էր աստծուն
Ժողովուրդը էդ թշվառ, հավատում էր, որ վերից
Լույս կբացվի մի օր էլ հող կտրվի գյուղացուն,
Եվ ժողովուրդը ազատ ու լի՝ կապրի էդ օրից:
Բայց ո՛չ աղոթքն էր փրկում ժողովրդին էդ թշվառ,
Ոչ էլ օղին՝ դառնահամ կաբակներում աղմկուն.
Երկիրը ծով էր արյան ու կարիքը անսպառ,

Սովն էր երկրում թափառում՝ արյունըռուշտ ու անքուն:
Հագա՛ր տարի էդ երկրում արևն ելավ արյունոտ
Ու մայր մտավ արյունոտ, որպես թրով գարկած աչք.
Երկիրը ծո՛վ էր արյան, երգը երկրում մահվան բոթ,
Ու չէր վառվում օրերում լույս փրկաբեր մի հրաշք:
Վաղո՛ւց էր, շա՛տ էր առաջ, որ հայտնվեց մի մուժիկ,
Շուրջը խմբեց բյուրավոր ընչպարներ անոթի,
Անտուն մարդիկ հավաքեց, գործից ընկած ու բոբիկ,
Ու խմբերով նրանց խեղճ ուզեց երկիրն ազատի:
Ձայն տվեց «Է՛յ, ընչագուրկ, անհող մարդի՛կ, եկե՛ք դե՛ս,
Հավաքվեցեք բյուրավոր հոսանքն ի վար էս գետի.
Հագա՛ր-հագա՛ր հավաքվեք, պիտի տանեն այսօր էս
Մինչ քաղաքը ցարի ձեր էս բանակն անոթի:
Պիտի Մոսկով տանեն ձեզ... Ու քե՛ֆ պիտի անեք դուք,
Էնտեղ օղի պիտ խմեք՝ ինչքան կուզեք, ինչքան կա,
Պիտի նստեք մեծամեծ պալատներում մեծաշուք,
Ու ձայնը Է՛ն գրկվածի պիտի գահի՛ց գրնգա...»:
Էսպես կանչեց: Ու եկան հագարավոր, բյուրավոր,
Եկան, բոլո՛րը եկան, ով որ չունեիր խա՛տա-տուն,

Եկան, բոլո՛րը եկան, հավաքվեցին նորից-նոր,
Ու բանակը ծավալվեց օվկիանի պես ծփուն:
Ինչպես անտառը խշար, ինչպես ծովը շառաչեր,
Ինչպես մրրիկը շաչեր բանակից էդ բազմամարդ
Ամբողջ երկիրը գնգաց ու դորդաց ծերից-ծեր՝
Երգը գնգաց բանակի՝ հազարաձայն ու զվարթ:
Ու անտառի նման սև բանակը էդ շարժվեց,
Հորձանք տվեց ու ծփաց հոսանքն ի վեր էն գետի,
Ու հեղեղի պես սրբեց շեն կալվածներ մեծամեծ
Ու հողերի վրա տեր նստեց մուժիկն անոթի:
Էդ քանի օրը մի քիչ գուլալ էր աչքն արևի՝
Կարծես դեղդիր էր քաշել արնոտ աչքին իրա էն.
Արևավառ ծփացին տափաստաններն հեռևի,
Զուրկ մուժիկները եկան, որ ստեպները վարեն:
Էսպես եղավ: Եվ հանկարծ, ինչպես հեղեղը հորդի՝
Ահեղ սուրաց վերից-վար արնախում գորքը ցարի.
Եկան, կռիվ եղավ մեծ, կռվեց բանակն անոթի,
Որ հույսը զուրկ մուժիկի անվերադարձ չմարի:
Երկա՛ր-երկա՛ր կռվեցին: Ու ետ առան նորից էն
Քաղաքները գրաված ու հողերը խեղճերի,
Իշխանների կիսավեր պալատները հոյաշեն
Ու բյուր, հազար անոթի տարան հետները գերի:
Ու բռնեցին սևաշյա առաջնորդին նրանց մեծ,
Վանդակ դրին, որպես մութ սարից բռնած մի գազան,
Դեմքին ներկեր քսեցին, արնոտեցին ու էդպես
Մոսկով տարան ցարանիստ քաղաքը էն սրբազան:
Էնտեղ տարան: Ողջ երկիրն արդեն գիտեր ծերից ծեր
Առաջնորդի մասին էդ անտունների բանակի,
Գիտեր, որ ռուս աշխարհի, ժողովրդի էդ անտեր
Պաշտպանն է նա ու մեռնի՝ պիտի մահով կրկնակի:
Գիտեր. ու սուգ էր անում: Մինչ դողանջը զանգերի
Արքայանիստ Մոսկովում ահասարսուռ զրնգաց,
Ու ամբոխը հավաքեց, և հսկային էն բերին,

Դահիճն եկավ ու քաջի գլուխն ընկավ ուսից ցած:
Իսկ նրանց, որ նրա հետ գերի էին վերցրել
Հոշոտեցին դահիճներն անգղների նման գեշ,
Պատառ-պատառ արեցին ու փորեցին աչքերն էլ
Ու փռեցին դաշտերում հազար դիակ, նեխած լեշ:
Էսպես արին: Ու Էսպես թաղեցին բախտը խեղճի
Ու ծիծաղը մի օրվա նրա քթից բերին ետ:
Նորից արևը ելավ, ինչպես ձեռքից դահիճի՝
Աչքը թարախ ու արյուն ու շողերը մեկ-մեկ նետ:
Բայց ժողովուրդը երկա՛ր իր երգերի մեջ երգեց
Քաջի մասին Էն խիզախ՝ ժողովրդին մխիթար,
Հագա՛ր երգեր հորինեց Էն հսկայի մասին մեծ,
Որ ճորտացած մուժիկին ազատություն պիտի տար:

II

Ու տարիներ սառեցին դանդաղ, իրար ետևից...
Եվ արևը բարձրանում ու իջնում էր արյունոտ:

Պատերազմներ էին միշտ ու նախաճիրներ Էն թևից՝
Սովն էր իշխում սանձարձակ ու աշխատում էր տենդոտ:
Էնտեղ թաթարն էր գարկում: Թուրքն էր Էնտեղ: Էնտեղ լեհ
Ջորքն էր մտնում ընդարձակ, շեն կալվածներն արքայի:
Տենդ ու երաշտ էր երկրում, հիվանդություն ամեն տեղ,
Ու թռչում էր գեղից-գեղ սև ուրվականը մահի:
Ձեռքին կոտրած գերանդի՝ անցնում էր մահն անկշտում,
Սավառնում էր ձյունաբուք մրրիկներում սպիտակ,
Հունձք էր անում ժրաշան, հազարներով գլխատում

Ու մեռնում էր կյանքն, ինչպես ջրով լցված մի փեթակ,
Էս ժամանակ էր ահա, որ հյուսիսի դաշտերում
Երկաթական ու համառ մի նոր մուժիկ երևաց,
Շուրջը մարդիկ հավաքեց ու վրեժով աններում
Կովի ելավ ահավոր ու արշավեց սրընթաց:
Նորից անտուն, անոթի հողագուրկները եկան,
Հավաքվեցին գյուղերից, քաղաքներից հեռավոր,
Հոժ բանակներ կազմեցին ու համայնքներ գյուղական
Ու խմբերով իրենց բյուր կովի ելան նորից-նոր:
Ասին՝ երկրի վրա թող ո՛չ մի իշխան չմնա,
Մա՛հ գիշատիչ ու գազան իշխաններին հողատեր.
Այլևս ուս աշխարհում հողատեր է միայն նա,
Ով փոցխ ունի իր ձեռքին և կարող է աշխատել:
Ասին՝ Էսպե՛ս կլինի: Եվ երբ իշխան չմնա
Բոլորը գոհ կլինեն ու կաշխատեն ժրաջան,
Ու ժողովուրդը ամբողջ օր ու արև կիմանա
Ու քարե՛րը անգամ մեծ խնդությունից կճշան:
Ու քեցին այրուձի՛ն: Առան գյուղեր, քաղաքներ,
Ձյունն ուղին բռնեցին արքայանիստ Մոսկովի,
Բայց գորքն իջավ ցարական՝ խեղճի ցավին անտարբեր,
Ու բանակները նրանց տվեց քամուն ու հովին:
Երկար-երկար կովեցին մարտիկները գյուղացի,
Բայց գորքերը ցարական ո՛չ մի մարտիկ չթողին.
Առաջնորդին բռնեցին, իսկ նրա քաջ այրուձին
Ահից եղավ ցիրուցան ու հանձնվեց հաղթողին:
Ու սրանց էլ անվեհեր առաջնորդին սևաչյա
Վանդակ դրին ու տարան մայրաքաղաքն արքայի,
Ճամփին հագա՛ր սրիկա թքեց դեմքին ու նրա
Արևառ դեմքն արնոտեց, որ վանդակից չնայի:
Ու բերեցին սրան Է՛լ, ինչպես էն հին հսկային,
Հագարամյա Մոսկովի հրապարակն ահավոր,—
Նորից ահեղ դորդաց զանգերի խումբն ահագին
Ու դահիճը ելավ վեր՝ ոտից-գլուխ հագած նոր:

Ու դուրս եկավ վանդակից առաջնորդը սևաշյա,
 Կանգնեց՝ ըմբոստ ու արի, աչքը հառեց ամբոխին,
 Աչքերը հուր շանթեցին, ուզեց կանչի ու ճշա,
 «Ելե՛ք» ասի բայց նրան կապկպեցին, չթողին:
 Ուզեց կանչի, համոզի ժողովրդին իր էն ոռու,
 Ելի՛ր, ասի, բարձրացի՛ր իշխանների դեմ գազան,
 Ճգմիր ահեղ հարվածով իշխաններին էդ գոռոզ
 Ու պաշտպանի՛ր, ինչպես մարդ, իրավունքդ սրբազան:
 Բայց ի՞նչ ասեր... Դահիճի հարվածներից ահավոր
 Խեղդած մանկան նման մի ձայնը խզվեց ու դողաց.
 Ձեռքերը ետ կապեցին, ծունկի բերին նորից-նոր,
 Գլուխը վար թեքեցին ու դանակը շողշողաց...
 Ու ժողովուրդը նորից մնաց թշվառ ու անտեր,
 Նորից արևը ելավ՝ արյուն հագած ու մոխիր
 Ու տարիներ սառեցին անմխիթար, անտարբեր,
 Ու չձգտեց ո՛չ ոք էլ կյանքի ընթացքը փոխել:
 Նորից երկրում ծերից-ծեր անհուսությունը իջավ
 Ու մորելիս պես նստեց հոգիների վրա խեղճ:
 Սովը նորից տարածվեց ու արշավեց սրընթաց,
 Ու տարիներ անցան մութ ու աղետներ եղան մեծ:
 Եվ չէր մոլորվում հավատում էլ ո՛չ մի նոր հսկայի.
 Մեծ էր ոսոխն ավելի, քան ուժերը մի-երկու
 Ըմբոստ, խիզախ քաջերի, որ օրերում ամայի
 Ելնում էին ու վառում փոթորիկներ ահարկու:
 Ու ժողովուրդը լռեց: Կրեց վիճակն իր դժվար,
 Որպես վերից սահմանած անմխիթար կյանքի բեռ:
 Դարեր անցան ու դարեր: Մի՛շտ նույն երկինքը մռայլ
 Նո՛յն իշխաններն ամենի ու արքաներն անտարբեր...

Էսպես երկար տարիներ ժողովուրդը տառապեց
Եվ օրերը նրան նոր առավոտներ չբացին
Մինչ բացվեցին ամենուր գործարաններ մեծամեծ
Ու խուլ, խավար գյուղերից քաղաք եկավ գյուղացին:
Եկան, լցրին քաղաքներն հագարանուն խմբերով,
Խուլ գյուղերից անոթի բազմություններ եկան մեծ,
Հավաքվեցին երկաթե աշխատանքի տներում
Ու վաճառքի հանեցին հաղթ մկանները իրենց:
Նրանք ոչինչ չունեին ու էլ ոչինչ չունեցան,
Նո՛ւյն անոթին մնացին քաղաքների մշուշում,
Բայց սրտերը վառվեցին ու մկաններն ամրացան
Չէին նման էլ նրանք էն անհմաստ գյուղացուն:
Քաղաքների անողոր աշխատանքի հնոցում
Շշակները ճչացին աշխարհների մասին նոր,
Ու երկաթե երկնահույս ծխնելույզի փնչոցում
Բոլո՛րն հանկարծ լսեցին մի աղաղակ ահավոր:
Մեքենաները նրանց ընթոստ երգեր երգեցին
Եվ աշխատանքը հոգու մի նոր թռիչք ստեղծեց.
Ջողուտ բանվոր էր արդեն դաշտ ու սարի գյուղացին
Եվ ընկերներ ուներ բյուր ու երազներ ուներ մեծ:
Էսպես եղավ: Եվ ահա քաղաքներում ամրակուռ
Մի առավոտ երգեցին ծխնելույզները բոլոր
Բանվորների մասին մերկ, տառապանքի մասին լուռ
Ու բովանդակ աշխարհի մե՛ծ պայքարի մասին նոր:
Ասին՝ համայն աշխարհում երկու բանակ միայն կա՝
Մեկը խարդախ տերերի, հարուստների անկշտում,
Որ լիանում են առատ, վայելում են անխնա,
Նստում են շեն տներում և երբեք չեն աշխատում:
Նրանք, որ տաք են հագնում, ու միշտ մաքուր, ու միշտ նոր,
Գլխի տեղ վի՛հ ունեն մի ու անկշտում մի բերան,

Որ հարբում են ու փսխում, որ կերակուր ուտեն նոր,
Եվ ափսոսում են միայն, որ աշխարհը չկերան:
Նրանք, որ տերն են հիմա քաղաքների, գյուղերի,
Պալատների, բերդերի, բարիքների բոլոր մեծ
Նրանք, որ հացն են ուտում կիսաքաղցած բանվորի,
Զո՛ւրկ թողնելով միշտ նրան, որ էդ բարիքն ստեղծեց:
Սակայն բանակը մյուս, մյուս բանակը էն մե՛ծ
Աշխատավոր բյուրերի բանա՛կն է էն անասան,
Նրանց, որ բյուր դարերի աշխատանքը ստեղծեց,
Որ աշխատանքն եղան մեծ, բայց բարիքներ չտեսան:
Նրանց, որ բյո՛ւր են հիմա, անհաշիվ ու անհամար,
Որ մկաններ ունեն կոտ ու երակներ վիթխարի
Ու հոգիներ ունեն մեծ՝ արևների նման վառ,
Եվ ստեղծում են բոլոր հրաշալիքներն աշխարհի:
Նրանք, որ հողն են փորում, ճեղքում են կուրծքը հողի,
Ու վիթխարի գետերին հոսանքներ են տալիս նոր
Կուրծք են տալիս ծովերի հորձանքներին կատաղի,
Գնացքներ են շարժում բյուր ու հանքեր են փորում խոր:
Նրանք, որ ուժն են կյանքի, կյանքի բազուկն ստեղծող,
Որ շինել են, ինչ որ կա, ինչ որ դեռ պե՛տք է լինի.
Ասին՝ ամբողջ աշխարհում ինչքան հանք կա, ինչքան հող,
Ինչքան բերք կա ու բարիք պետք է նրա՛նցը լինի:
Էսպիսի վա՛ռ երագներ մեքենաները ասին,
Ու երկաթի անողոք շուկներով ահարկու
Մեքենաները մի օր ահադողորդ ճշացին,
Որ պիտ կովի ելնեն մեծ էդ բանակները երկու:
Ու տարածվեց վիթխարի քաղաքներից հեռավոր
Ընթոստ մի ճիչ հրեղեն, մի աղաղակ հրաշեկ
Քաղաքներից երկաթն մի աղաղակ թռավ նոր.
Պրոլետարնե՛ր աշխարհի, հավաքվեցե՛ք, միացե՛ք:
Ու միացան, ամրացան նրանց շարքերը փշուր,
Ու սրտերին նրանց կոտ մեքենաները ասին,
Որ պայքարի համար մեծ ու հաղթության համար նոր

Պետք է բոլորը ելնեն ու պայքարեն միասին:
Ու պայքարի ելան մեծ նրանք մի մութ իրիկուն,
Երբ պատերազմ էր երկրի սահմաններում հեռակա,
Ելան բանվոր-գյուղացիք խենթությունով ահարկու
Ու բանակներ հանեցին արիասիրտ ու հսկա:
Քաղաքներում կարմրավառ դրոշակներ պարզեցին,
Կուրծք տվեցին գորքերին արյունարբու արքայի,
Սակայն չօգնեց բանվորին դաշտ ու սարի գյուղացին,
Անշարժ մնաց, ահաբեկ՝ աչքը ահի ու մահի:

Ինչքա՛ն արյուն հոսեց վառ, ի՛նչ ընկերներ վիթխարի
Զինվորների թրերից տապալվեցին ու կորան,
Եվ ի՛նչ ահեղ ցատումով բազմություններ բանվորի
Արյունոտած ձեռքերով վերադարձան գործարան...
Նրանք, տխուր, քաշվեցին, բայց պայքարի համար նոր
Զնդաններում, բանտերում նրանց հոգին ամրացավ,
Ու տառապանքը անհուն նրանց հոգին կրեց լուռ,
Մինչև աղետ եղավ մեծ ու ժողովուրդն արթնացավ:

IV

Աղետ եղավ: Պատերազմ: Ու ժողովուրդը անտեր
Զավակներին իր հեռու թշնամու դեմ ուղարկեց:
Չէր հասկանում, թե ինչո՞ւ. ինքը ոչինչ չգիտեր:
Գնաց երկրորդ զավակն էլ ու տունն ամբողջ մնաց խեղճ:
Ու հազարներ գնացին, ու միլիոններ, ու բյուրեր,
Դեպի դաշտերը հեռու ուղարկվեցին շարեշար.
Պիտի այնտեղ նրանց տաք գնդացիքը համբուրեր,

Պիտի գնդակը սուլեր ու թնդանոթը ճշար:
 Այնտեղ խեղդող գազերի ամպերը տոթ ու դեղին
 Պիտի հանկարծ իջնեին բանակների վրա էն,
 Պիտի արյուն թքեին ու արնահագ մեռնեին
 Մահն էր նրանց սպասում գգվանքներով հրեղեն:
 Երեք տարի շարունակ սպասեցին տներում,
 Որ կռիվը վերջանա չվերջացավ սակայն նա.
 Աչքերը ջուր կտրեցին՝ հառած արնոտ էն հեռուն,
 Մահն էր էնտեղ դեգերում ու գլխատում անխնա:
 Էսպես եղավ: Եվ ահա քաղաքներում բազմամարդ,
 Ուր երկաթե բյուրավոր գործարաններ կային մեծ,
 Մի առավոտ երկնահույզ ծխնելույզները երկաթ
 Կոչ նետեցին զինվորին՝ զինվորի դեմ չկռվե՛ս:
 Գործարանի մշուշից բանվոր մարդիկ գնացին
 Ու բանակները լցրին մեծ խոսքերով իրենց նոր,
 Ընկեր դարձան զինվորին, զինվորի աչքը բացին
 Ու հուզվեցին, ծփացին ահա դաշտերն ահավոր:
 Չհամբերեց էլ զինվոր-գործը՝ ելավ գահի դեմ,
 Ամբողջ երկիրը ելավ, որպես զինվոր մի արթուն.
 Ժողովուրդը հասկացել ու արթնացել էր արդեն
 Ու զինվորը էն ծերից պատերազմից եկավ տուն:
 Էլ չե՛ն կռվի, ասաց նա, թշնամու դեմ դրսևի.
 Մենք ի՞նչ ունենք կիսելու, բաժանելու աշխարհում.
 Նո՛ւյն արևն է բոլորիս արևել ու կարևի
 Մեր ո՛ւնևորն է միայն մեր թշնամին արնախում:
 Կռի՛վ տգրուկ ու վիշապ հարուստների դեմ բոլոր,
 Ո՛չ մի հարուստ չմնա թող աշխարհի երեսին:
 Էսպես ասին ու հսկա բանակներով ահավոր
 Ճակատներից տուն դարձան նրանք մի օր միասին:
 Ու տվեցին կրակի օրենքները հնամյա,
 Հարուստների ստեղծած իրավունքը արնատառ,
 Ասին՝ ամբողջ աշխարհում մի՛ իրավունք միայն կա՝
 Մարդու քրտինքը գուլալ ու աշխատանքը արդար:

Հողերն առան, ցանեցին աշխատունակ, ժրաջան,
Գործարանները մի նոր հպարտությամբ երգեցին,
Մինչդեռ երկրի ծայրերից թշնամիներ բարձրացան,
Որ ետ խլեն կարգը նոր ու հաստատեն կարգը հին:
Բայց էլ զինվո՛ր էր հիմա բանվորն ու զուրկ գյուղացին,
Բազմահազար հրացան ու թնդանոթ ուներ նա.
Հավաքվեցին բյուրավոր ու բանակներ կազմեցին,
Որ մարտնչեն մինչև վերջ, մինչև ոսոխ չմնա:
Ելան, հաստատ, որպես սար ու սարի՛ պես անսասան,
Կուրծք տվեցին բյուրավոր ահեղագարկ հարվածի,
Հազար կոի՛վ արեցին, բայց պարտություն չտեսան,
Հազար կոի՛վ արեցին ու բոլորին հաղթեցին:
Ու կռվում են հիմա էլ, որ ետ չտան էլ երբեք
Իրավունքը բանվորի, որ անսասան է արդեն.
Բարձրացել են նրանց դեմ ունևորներն ահաբեկ,
Բայց կռվում են նրանք դեռ ու կհաղթե՛ն, կհաղթե՛ն:
Չե՛ն տա նրանք էլ իրենց ձեռքից զենքերը իրենց,
Չե՛ն տա թշվառ գյուղացու հողը նորից ավարի.
Ինքն իրեն տե՛ր կմնա էդ ժողովուրդը էդպես
Մինչև երկիրը սառի, մինչև արևը մարի:
Չկա կյանքում էնպես ուժ, որ կարենա պայքարել
Աշխատավոր բանվորի էլ կուտակված ուժի դեմ:
Փա՛ռք բանակին նրանց կուռ, նրանց կամքին պողպատե,
Ժողովրդին, որ կյանքում իր բախտի տերն է արդեն:

1920